

Elżbieta MACH

Uniwersytet Jagielloński

elzbieta.mach@wp.pl

EDUKACYJNE IMPLIKACJE TRAKTATU LIZBOŃSKIEGO

ABSTRACT Educational implications of the Treaty of Lisbon

Although the regulations introduced by the Treaty of Lisbon concern mainly legal, institutional and economic issues, they also generated new expectations, contexts and challenges in the field of education. These new developments are of course rooted in earlier policies and activities of the EU. The Treaty of Lisbon confirmed the principle that education remains largely within the competences of the member states, and that the EU is expected to develop activities aiming at supporting, coordinating and complementing national policies, according to the principle of subsidiarity. The main emphasis of the EU policy in education remains to encourage cooperation and to establish high common standards, while respecting and recognizing European cultural and linguistic diversity, and national responsibility for the content and structure of education. An interesting new element of education introduced by the Treaty is sports. In general, the main objective of the EU policy in education is facilitating Europe-wide mobility and employability. Much emphasis is put on close relations between education and labour markets within the broader Lisbon Strategy. Hence the support given to the development and modernisation of vocational training, and to providing young people with competences enabling them to develop new qualifications in response to changes in economy. Education is to combine knowledge with competences and attitudes necessary for personal development, active citizenship, social integration and employability. Also, inter- and multicultural education, promotion of fundamental values and human rights are among consequences of integrating the Charter of Fundamental Rights with the Treaty of Lisbon.

Keywords: elementary education, active citizenship, multicultural education, human rights, Treaty of Lisbon, mobility, educational policy

Słowa kluczowe: edukacja wczesnoszkolna, aktywne obywatelstwo, edukacja wielokulturowa, prawa człowieka, traktat lizboński, mobilność, polityka edukacyjna

Traktat z Lizbony, podpisany 13 grudnia 2007 r. (wszedł w życie 1 grudnia 2009 r.), rewidował uprzednie traktaty stanowiące podstawę funkcjonowania Unii Europejskiej. Główne zakresy zmian i modyfikacje dotyczyły m.in.: doprecyzowania i wyjaśnienia podziału kompetencji przyznanych Unii oraz państwom członkowskim¹; zmian instytucjonalnych; wzmocnienia roli Parlamentu Europejskiego i parlamentów krajowych; sprawnego podejmowania decyzji; nowych ról i zadań dla Rady Europejskiej, Rady UE, Komisji Europejskiej i sądów². Większą rangę nadano wspólnej polityce zagranicznej i bezpieczeństwa. Wzmocniono ustanowione wcześniej swobody obywatelskie, polityczne, gospodarcze i społeczne. Karcie Praw Podstawowych nadano moc traktatową i sprecyzowano zakres jej stosowania³.

Zmiany i modyfikacje wprowadzone traktatem z Lizbony, choć w znacznej mierze dotyczyły spraw prawnych, instytucjonalnych i gospodarczych, generowały także zmiany społeczne i budowały nowe oczekiwania, konteksty i wyzwania edukacyjne. Pamiętać przy tym należy, iż zmiany te nie zaszły nagle, nie były wywołane *ad hoc* z powodu opublikowania dokumentu, ale wyrosły na bazie wcześniejszych działań i stanowiły kontynuację prowadzonej uprzednio polityki edukacyjnej Unii Europejskiej.

Głównym zagadnieniem badawczym w artykule jest poszukiwanie zmian w wybranych obszarach działań edukacyjnych – zmian wynikających z wprowadzonego traktatem z Lizbony nowego podejścia i nowych możliwości funkcjonowania instytucji edukacyjnych.

Można przyjąć założenie, iż nie tylko bezpośrednie zapisy dotyczące polityki edukacyjnej, znajdujące się w Tytule XII TFUE, implikowały zmiany edukacyjne, lecz także te zapisy traktatowe, które dotyczyły innych polityk i obszarów działania UE, pośrednio wpływały na politykę edukacyjną państw, wskazując jej kierunek przemian i treści kształcenia.

W poszukiwaniu odpowiedzi na pytania badawcze odwołano się do zapisów traktatowych TFUE, literatury przedmiotu, opracowań naukowych, raportów i badań własnych.

¹ J. Barcz, *Przewodnik po Traktacie z Lizbony. Traktaty stanowiące Unię Europejską. Stan obecny oraz teksty skonsolidowane w brzmieniu Traktatu z Lizbony*, Warszawa 2008, s. 304-305.

² B. Krzan, *Reformy ustrojowe Unii Europejskiej wprowadzone Traktatem z Lizbony*, [w:] *Prawo i gospodarka Polski po Traktacie Lizbońskim*, red. E. Kozerska, P. Malinowski, T. Scheffler, Opole 2011, s. 110-121.

³ *Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, Dz.U. UE C 202/389, 7 VI 2016.

TRAKTAT LIZBOŃSKI WOBEC POLITYKI EDUKACYJNEJ UE

Traktat lizboński potwierdził wspierający charakter europejskiej polityki edukacyjnej wobec polityk krajowych, wskazując, iż w sprawach edukacyjnych państwa członkowskie mają zdecydowanie większe uprawnienia niż UE, a edukacja należy do dziedzin, w których Unia ma trzeci rodzaj kompetencji i opiera się na zasadach subsydiarności i proporcjonalności⁴. *Unia ma kompetencje do prowadzenia działań mających na celu wspieranie, koordynowanie, lub uzupełnianie działań Państw Członkowskich*⁵.

W zakresie zagadnień dotyczących edukacji, kształcenia zawodowego młodzieży i sportu zapisy traktatu lizbońskiego odbiegały od wskazań uprzednich traktatów w niewielkim stopniu. Europejski wymiar edukacji zapewniał:

*Unia przyczynia się do rozwoju edukacji o wysokiej jakości, poprzez zachęcanie do współpracy między Państwami Członkowskimi oraz, jeśli to niezbędne, poprzez wspieranie i uzupełnianie ich działalności, w pełni szanując odpowiedzialność Państw Członkowskich za treść nauczania i organizację systemów edukacyjnych, jak również ich różnorodność kulturową i językową. Unia przyczynia się do wspierania europejskich przedsięwzięć w zakresie sportu, uwzględniając jego szczególny charakter; jego struktury oparte na zasadzie dobrowolności oraz uwzględniając jego funkcję społeczną i edukacyjną*⁶.

Traktat lizboński określał główne obszary działania Unii w bezpośrednim odniesieniu do edukacji i kształcenia: rozwój wymiaru europejskiego w edukacji, nauczanie i upowszechnianie języków państw członkowskich, sprzyjanie mobilności i uznawalności wykształcenia (dyplomów i okresów studiów), promowanie współpracy międzyinstytucjonalnej, wymianę doświadczeń, informacji i dobrych praktyk, kształcenie na odległość, zachęcanie młodzieży do udziału w demokratycznym życiu Europy, rozwijanie europejskiego wymiaru sportu wraz z promocją zasady *fair play*. Traktat odnosi się również do edukacji zawodowej, zapewniając, iż – w poszanowaniu odpowiedzialności państw członkowskich za treści i organizację kształcenia zawodowego – UE zmierza do: *ułatwienia przystosowania się do zmian w przemyśle [...], ułatwienia integracji zawodowej i reintegracji z rynkiem pracy [...], sprzyjania mobilności instruktorów i kształcących się, a zwłaszcza młodzieży*⁷, a także pobudzania współpracy między instytucjami kształcenia a przedsiębiorstwami.

Należy zatem zauważyć, że traktat lizboński wpisał się w dotychczas prowadzoną politykę edukacyjną Unii, wzbogacając, wzmacniając i intensyfikując jej działanie.

⁴ J. Barcz, *Przewodnik po Traktacie z Lizbony...*, s. 304-305.

⁵ *Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana)*, Dz.U. UE C 202, 7 VI 2016, Tytuł I, art. 6.

⁶ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej...*, Tytuł XII, art. 165.

⁷ *Tamże*, art. 166.

Wpisaną w traktat zmianą było zwrócenie uwagi na wartość edukacyjną i społeczną sportu i włączenie go w obszar edukacyjny⁸. W rezultacie sport zajął osobne miejsce w europejskim programie edukacyjnym Erasmus+ (2013-2020) – scentralizowanej akcji, która promuje wolontariat i dobre zarządzanie w sporcie, a także równanie szans, włączenie społeczne, podnoszenie świadomości znaczenia aktywności fizycznej dla zdrowia oraz eliminowanie transgranicznych zagrożeń dla uczciwości w sporcie związanych z dopingiem, przemocą, ustawianiem zawodów sportowych, nietolerancją i dyskryminacją. Według *Białej księgi* poświęconej roli sportu *odgrywa [on] rolę w kształceniu formalnym i pozaformalnym, przez co wzmacnia kapitał ludzki w Europie. Wartości, których sport jest nośnikiem, przyczynia się do rozwoju wiedzy, motywacji, umiejętności i gotowości do osobistego wysiłku. Czas spędzony na aktywności sportowej w szkole i na uniwersytecie przynosi korzyści dla zdrowia i kształcenia, które muszą być uwypatnione*⁹.

Coraz popularniejsze są cykliczne imprezy sportowe, zarówno lokalne, jak i o wymiarze europejskim, w szkołach zwiększono liczbę godzin wychowania fizycznego, w oparciu o fundusze europejskie zaczęły powstawać drużyny i sportowe kluby młodzieżowe, rozpoczęto aktywizację fizyczną i sportową osób starszych oraz niepełnosprawnych. Nastąpił intensywny rozwój infrastruktury sportowej szkół i instytucji edukacyjnych. Oferowano szkolenia nauczycieli i prowadzono badania stanowiące monitoring podjętych działań¹⁰. Rozpoczęto prace nad przejrzystością i uznawalnością kwalifikacji nauczycielskich i trenerskich. Zwrócono uwagę na konieczność współdziałania międzysektorowego¹¹. Zagadnienia związane z rozwojem sportu nabrały szerokiego znaczenia. *Działania na szczeblu UE przyczyniają się także do osiągnięcia celów strategii „Europa 2020” dzięki zwiększeniu zdolności do zatrudnienia i mobilności, zwłaszcza przez działania wspierające włączenie społeczne w sporcie i poprzez sport, kształcenie i szkolenie (w tym przez europejskie ramy kwalifikacji) oraz Wytyczne UE dotyczące aktywności fizycznej*¹². Podkreślano również konieczność kształtowania uczciwego podejścia do rywalizacji sportowej i wdrażania w codziennym życiu (nie tylko w sporcie) zasady *fair play*.

Poza tą nowością w działaniach na poziomie UE w edukacji ogólnej i zakresie kształcenia zawodowego nadal rozwijano wcześniej przyjęte kierunki polityki edukacyjnej. Przemianom edukacyjnym ton nadawały również zmiany gospodarcze, wymagające wykształcenia określonego modelu pracownika, oraz zmiany polityczno-społeczno-kulturowe, wymuszające zorganizowanie przestrzeni edukacyjnej, która stanowiłaby podstawę do pokojowego współistnienia zmieniającego się kulturowo społeczeństwa UE.

⁸ *Tamże*, art. 165.

⁹ Komisja Wspólnot Europejskich, *Biała księga na temat sportu*, Bruksela, 11 VII 2007, KOM(2007) 391 wersja ostateczna.

¹⁰ *Wytyczne UE dotyczące aktywności fizycznej. Zalecane działania polityczne wspierające aktywność fizyczną wpływającą pozytywnie na zdrowie. Czwarty projekt skonsolidowany zatwierdzony przez Grupę Roboczą UE „Sport i zdrowie” na zebraniu 25.09.2008*, Bruksela, 10 X 2008.

¹¹ *Tamże*.

¹² Komisja do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, *Rozwijanie Europejskiego wymiaru sportu*, Komisja Europejska, Bruksela, 18 I 2011, KOM(2011) 12 wersja ostateczna.

Strategia lizbońska przyjęta w marcu 2000 r. zakładała utworzenie w Europie najbardziej konkurencyjnej i innowacyjnej gospodarki na świecie, zapewnianiającej zrównoważony wzrost i większą spójność społeczną. W wymiarze edukacyjnym implikowało to konieczność intensyfikacji działań; kontynuowano przyjęte uprzednio zalecenia nauczania języków obcych od przedszkola i szkoły podstawowej oraz wczesnego nauczania dwóch lub nawet trzech języków unijnych¹³ i przedłużenia tej edukacji w szkolnictwie średnim i dorosłości. Wprowadzono edukację językową dla osób o szczególnych potrzebach edukacyjnych. Zintensyfikowano i poszerzono ofertę szkoleń lingwistycznych dla nauczycieli (także nielingwistów). Położono nacisk na poszanowanie różnorodności językowej i kulturowej oraz ochronę języków regionalnych lub mniejszości narodowych¹⁴. Wielojęzyczność¹⁵ stała się edukacyjnym wyzwaniem zwiększającym mobilność¹⁶.

Wskutek tych przemian niemal we wszystkich krajach UE na poziomie szkolnictwa ogólnego wprowadzono przynajmniej jeden krajowy egzamin z języka angielskiego¹⁷ i obniżono wiek rozpoczynania edukacji lingwistycznej w szkołach i przedszkolach. W 2014 r. w Unii Europejskiej 83,3% uczniów szkół podstawowych uczyło się przynajmniej jednego języka obcego (wzrost o 16,5% w porównaniu do 2005 r.). Dąży się do tego, by na zakończenie szkoły średniej drugiego stopnia uczniowie osiągnęli stopień sprawności językowej na poziomie B1-B2, a dla drugiego nauczanego języka obcego – na poziomie B1 (według Europejskiego systemu opisu kształcenia językowego opracowanego przez Radę Europy)¹⁸.

Edukacja językowa nie ominęła także szkolnictwa zawodowego każdego szczebla, w którym oprócz nauki ogólnego języka obcego rozwija się kształcenie języka branżowego¹⁹. Program Leonardo da Vinci (oraz późniejsze akcje Programu Erasmus+ skierowane do tego sektora) przyczynił się do rozwoju tej dziedziny poprzez: działania na rzecz kształcenia nauczycieli, międzynarodowe praktyki zawodowe i staże dla uczniów, opracowywanie nowych programów kształcenia i materiałów dydaktycznych, w tym działań na rzecz doskonalenia języków branżowych w poszczególnych zawodach. Obok standardowego kształcenia językowego w Europie

¹³ Komisja Europejska, *Nauczanie i uczenie się na drodze do uczącego się społeczeństwa*, przeł. K. Pachniak, R. Piotrowski, Warszawa 1997, s. 71-72.

¹⁴ Komisja dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, *Promowanie różnorodności językowej. Plan działań 2004-2006*, Bruksela, 24 VII 2003, COM(2003) 449 wersja ostateczna.

¹⁵ *Konkluzje Rady w sprawie wielojęzyczności. Posiedzenie Rady ds. Edukacji, Młodzieży i Kultury nr 2868*, Bruksela, 22 V 2008, s. 4.

¹⁶ *Konkluzje Rady w sprawie kompetencji językowych pozwalających zwiększyć mobilność. Posiedzenie Rady ds. Edukacji, Młodzieży i Kultury nr 3128*, Bruksela, 28-29 XI 2011.

¹⁷ Komisja Europejska, *Języki obce w szkolnictwie średnim. Przegląd egzaminów krajowych w Europie 2014/2015*, raport Eurydice, Warszawa 2016, s. 27.

¹⁸ Komisja Europejska, *Kluczowe dane dotyczące nauczania języków obcych w szkołach w Europie – 2017*, raport Eurydice, Warszawa 2017.

¹⁹ European Commission, *Erasmus+ Programme Guide, Version 1(2018)25/10/2017*, Brussels 2017.

pracowano nad zachowaniem bądź *przywróceniem do życia* języków regionalnych lub mniejszościowych.

W ramach budowania innowacyjnej i konkurencyjnej gospodarki pojawiła się konieczność wykształcenia pracowników mobilnych, elastycznych, umiejących się dostosować do wymagań rynku pracy. Sprzyjał temu rozwój europejskich programów edukacyjnych, m.in.: Erasmus (1987-1995), Socrates²⁰ (1995-2006), Uczenie się przez całe życie (2007-2013)²¹ oraz funkcjonujący obecnie Erasmus+²², zaplanowany na lata 2014-2020, który obejmuje wszystkie etapy edukacji (zarówno formalnej, jak i nieformalnej), wspiera mobilność, wymianę dobrych praktyk, internacjonalizację instytucji edukacyjnych, innowacyjne podejście do edukacji oraz podnoszenie jakości kształcenia w uczelniach wyższych²³.

Dostrzeżono również kluczową rolę uniwersytetów w osiąganiu celów założonych w Strategii lizbońskiej oraz Strategii Europa 2020²⁴. Już od 2006 r. podkreślano społeczny wymiar modernizacji szkolnictwa wyższego, jego rolę dla podniesienia konkurencyjności gospodarki europejskiej i zatrudnialności pracowników, społecznego włączenia, spójności i aktywnego obywatelstwa²⁵, jak również konieczność zreformowania szkolnictwa wyższego i jego dostępności dla wszystkich obywateli²⁶, także osób niepełnosprawnych²⁷. Deklaracja bolońska (1999) utworzyła Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego²⁸, traktat lizboński zastał więc edukację wyższą w trakcie rozwoju i wzmocnił przyjęty kierunek działań²⁹. Obecnie do powszechnych zjawisk w edukacji wyższej należą: podwójne dyplomy, wspólne programy studiów, kształcenie interdyscyplinarne oparte na innowacyjnych rozwiązaniach, prace i egzaminy dyplomowe prowadzone w międzynarodowym wymiarze, wymiana wykładowców między uczelniami, traktowanie studiów doktoranckich jako trzeciego etapu studiów wyższych oraz elementu

²⁰ Komisja Europejska, Europejskie Programy Edukacyjne, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji Socrates-Comenius, *Informator Socrates/Comenius*, Warszawa 1989.

²¹ *Decyzja nr 1720/2006WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dn. 15.11.2006 r., ustanawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie*, Dz.U. UE L 327/45, 24 XI 2006.

²² European Commission, *Erasmus+ Programme Guide...*

²³ Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Komunikacji Społecznej, Dział Informacji dla Obywateli, *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej – kształcenie, szkolenie, młodzież i sport*, Luksemburg 2014.

²⁴ Komisja Europejska, *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Bruksela, 3 III 2010, KOM(2010) 2020 wersja ostateczna.

²⁵ *Council conclusions of 12 May 2009 on strategic framework for European cooperation in education and training ("ET 2020")* OJ C119/02, s. 4, [online] [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52009XG0528\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52009XG0528(01)), 13 XII 2017.

²⁶ *Edukacja w ramach Strategii Lizbońskiej. Wybór dokumentów*, red. D. Bis, I. Szewczak, Lublin 2007, s. 109-124.

²⁷ European Commission, *Modernisation of Higher Education in Europe: Funding at the Social Dimension*, Euridice, Brussels 2011, s. 19.

²⁸ A. Krasniewski, *Proces Boloński. To już 10 lat*, Warszawa 2009.

²⁹ Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Edukacji i Kultury, *Struktury systemów szkolnictwa wyższego w Europie 2006/07 – Proces Boloński, kierunki rozwoju w poszczególnych krajach*, Warszawa 2008.

łączącego kształcenie i badania naukowe, dostosowywanie oferty programu studiów do potrzeb rynku pracy³⁰.

Fundusze i programy europejskie zaczęły wspierać pracę uczelni wyższych zarówno w zakresie podnoszenia jakości zarządzania uczelnią, jak i w wymiarze działań dydaktycznych. Przykładowo: Program Erasmus wiązał się z wymianą kadry naukowej, stażami i stypendiami; programy ramowe, w tym VII (2007-2013), są traktowane jako mechanizmy finansowania i kształtowania badań naukowych na poziomie europejskim oraz łączenia nauki z przemysłem (z budżetem w wysokości ok. 54 mld euro)³¹; Program Jean Monnet wspiera badania naukowe, powstawanie nowych jednostek naukowych, kursów i modułów nauczania oraz tworzenie europejskich centów doskonałości; Erasmus+ umacnia nowe kursy, programy nauczania, kierunki studiów i rozwijanie potencjału uczelni wyższych, a także mobilność studentów; Horyzont 2020 to największy obecnie program finansujący międzysektorowe badania naukowe i innowacje, wraz ze wszystkimi jego komponentami³².

Traktat lizboński wspierał działania w zakresie rozwoju i unowocześnienia edukacji zawodowej i rekomendował ich kontynuację. Skutkiem tych działań miały być: przystosowanie pracowników i przyszłych pracowników do zmian w gospodarce i umiejętność przekwalifikowywania się³³; dążenie do podniesienia jakości zawodowego kształcenia wstępnego i ustawicznego oraz integracja zawodowa i reintegracja na rynku pracy; wzmocnienie zawodowej mobilności uczniów szkół branżowych i instruktorów oraz pracowników młodocianych; współpraca między instytucjami kształcenia zawodowego i ich internacjonalizacja; wymiana doświadczeń i dobrych praktyk w zakresie kształcenia i szkolenia zawodowego. Taki kierunek rozwoju kształcenia zawodowego miał zapobiegać zaobserwowanemu zjawisku niedoboru kwalifikacji, czyli niedopasowaniu umiejętności nabywanych w procesie kształcenia do poszukiwanych przez pracodawców, zwłaszcza w najbardziej innowacyjnych sektorach gospodarki, w dziedzinach inżynierii, nauki i technologii. Szczególny nacisk położono na edukację pozaformalną i nieformalną wspartą edukacyjnymi mobilnościami zagranicznymi³⁴.

Zgodnie z zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady w 2009 r. w szkolnictwie zawodowym wprowadzono europejski system transferu osiągnięć w kształceniu i szkoleniu zawodowym (European Credit System for Vocational Education and Training,

³⁰ A. Kraśniewski, *Proces Boloński...*

³¹ Decyzja nr 1982/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. dotycząca powołania siódmego programu ramowego Wspólnoty Europejskiej w zakresie badań, rozwoju technologicznego i demonstracji (2007-2013), Dz.U. UE L 412/1, 30 XII 2006, [online] http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/fp7/90547/fp7ec_pl.pdf, 13 XII 2017.

³² Krajowy Punkt Kontaktowy Programów Badawczych UE, PARP, *Programy Ramowe Unii Europejskiej w perspektywie finansowej 2014-2020. Broszura informacyjna dla polskich przedsiębiorstw z sektora MŚP*, Warszawa 2014.

³³ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej...*, Tytuł IX, art. 145-150.

³⁴ Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Komunikacji Społecznej, Dział Informacji dla Obywateli, *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej...*

ECVET), którego zadaniem było wsparcie mobilności oraz ułatwianie uzyskania potwierdzenia nabytych kompetencji zawodowych, oraz uznania wiedzy i umiejętności zdobytych w różnych krajach i w różnych placówkach edukacyjnych³⁵. Nacisk położono na modyfikację systemów kształcenia zawodowego.

Przemiany edukacyjne dążące do budowania konkurencyjnej gospodarki europejskiej oraz potrzeba przeciwdziałania bezrobociu wśród młodzieży znalazły także wyraz w szkolnictwie podstawowym i średnim. Kontynuowano edukację o przedsiębiorczości i wzmocniono współpracę między szkołami a przedsiębiorstwami i środowiskiem lokalnym, przygotowując w ten sposób uczniów i studentów do samodzielnego i aktywnego funkcjonowania na rynku pracy³⁶.

Miejsce przekazywanej w szkołach wiedzy zajęło kształtowanie kompetencji kluczowych³⁷, rozumianych jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw uważanych za niezbędne dla samorealizacji i rozwoju osobistego, aktywnego obywatelstwa, integracji społecznej oraz zatrudnienia³⁸ (porozumiewanie się w języku ojczystym i w językach obcych, kompetencje matematyczne i naukowo-techniczne, kompetencje informatyczne, umiejętność uczenia się, kompetencje społeczne i obywatelskie, inicjatywność i przedsiębiorczość, świadomość i ekspresja kulturowa). Szczególną uwagę zwrócono na kształtowanie kompetencji przekrojowych³⁹. Nacisk położono na kompetencje informatyczne i innowacyjność w edukacji⁴⁰, co doprowadziło do spopularyzowania kształcenia na odległość, przy wykorzystaniu komputerów, platform edukacyjnych i innych nośników elektronicznych. W szkołach popularne stały się e-booki, elektroniczne dzienniki, zaś w szkolnictwie zawodowym – interaktywne programy edukacyjne i symulatory. Rezultaty projektów edukacyjnych i materiały dydaktyczne zaczęto upowszechniać drogą elektroniczną w ramach Otwartych Zasobów Edukacyjnych.

Dla ułatwienia porównania zdobywanych kompetencji wprowadzono europejskie i krajowe ramy kwalifikacyjne, które ustandaryzowały i uporządkowały zdobywane (również nieformalnie) kwalifikacje, nadawane w różnych systemach oświaty i szkolnictwa wyższego⁴¹.

³⁵ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dn. 18.06.2009, w sprawie ustanowienia europejskiego systemu transferu osiągnięć w kształceniu i szkoleniu zawodowym (ECVET). (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. UE C 155/02, C 155/11, 8 VII 2009.

³⁶ Komisja Europejska, *Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej. Biała Księga Komisji Europejskiej*, Luksemburg 2002, aneks 1.

³⁷ Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Kultury, *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego*, oprac. A. Smoczyńska, Warszawa 2005.

³⁸ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/962/WE z dnia 18.12.2008 r w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz.U. UE L 394, 30 XII 2006.

³⁹ Komisja Europejska, *Rozwijanie kompetencji kluczowych w szkołach w Europie. Wyzwania i szanse dla polityki edukacyjnej*, raport Eurydice, Warszawa 2013.

⁴⁰ ICT@EUROPE.edu, *Information and Communication Technology in European Education System*, Eurydice, Brussels 2001.

⁴¹ A. Chłoń-Domińczak [i in.], *Polska rama kwalifikacji. Wiedza, umiejętności, kompetencje społeczne*, Warszawa 2017.

POŚREDNI WPŁYW TRAKTATU LIZBOŃSKIEGO NA POLITYKĘ EDUKACYJNĄ

Mobilność wewnątrzunijna⁴² przyczyniła się do powstania nowego zjawiska: masowego napływu uczniów cudzoziemskich do szkół, co implikowało konieczność zapewnienia im bezpłatnego nauczania języka oficjalnego kraju przyjmującego, kontynuacji nauczania języka i kultury kraju ojczystego (na wypadek konieczności reintegracji w kraju pochodzenia) oraz przygotowania nauczycieli do tych działań. Współcześnie większość krajów europejskich zapewnia nowo przybyłym uczniom wsparcie językowe i kulturowe poprzez organizację specjalnych klas wstępnych lub dodatkowe lekcje języka kraju przyjmującego, lub – w początkowym etapie adaptacyjnym – indywidualny tok nauczania⁴³. W wyniku swobody przepływu osób oraz nasilającego się zjawiska migracji⁴⁴ struktura społeczna szkół zaczęła się zmieniać, co wywołało systematyczne działania integrujące cudzoziemców do szkolnej społeczności. Z podręczników i programów szkolnych wycofano teksty i ilustracje dyskryminujące przedstawicieli innych, także pozaeuropejskich narodów⁴⁵.

Podniesienie Karty Praw Podstawowych do rangi traktatu spowodowało wprowadzenie do programów nauczania edukacji międzykulturowej, wielokulturowej i religioznawczej oraz działań wychowawczych promujących podstawowe wartości i prawa człowieka, kształtowanie postaw tolerancji i przeciwdziałanie dyskryminacji⁴⁶. Tematyka edukacji włączającej i niedyskryminacji zaczęła pojawiać się w szkolnych podręcznikach w odniesieniu nie tylko do osób niepełnosprawnych, lecz także do równości płci, statusu społecznego i majątkowego, różnicowania religijnego, etnicznego, narodowego. W odpowiedzi na art. 8 TFUE⁴⁷ zwrócono uwagę na niedyskryminację z uwagi na płeć i wiek oraz zadbano o równouprawnienie podręcznikowych wizerunków kobiet i mężczyzn, przedstawiających zarówno dzieci, osoby dorosłe, jak i osoby starsze.

Zapisy traktatu lizbońskiego ukierunkowały działania nauczycieli i wychowawców na zachęcanie dzieci i młodzieży do uczestniczenia w demokratycznym życiu Europy⁴⁸ oraz na kształtowanie postaw aktywnego obywatelstwa unijnego, rozwijając postanowienia traktatu z Maastricht, w którym stworzono pojęcie *obywatela Unii* i wzmacniając

⁴² *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej...*, Tytuł XII, art. 165-166; Tytuł XIX, art. 180e; Tytuł IV, cz. III, art. 45, rozdz. I.

⁴³ Komisja Europejska, *Kluczowe dane dotyczące nauczania języków obcych w szkołach w Europie – 2017...*

⁴⁴ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej...*, art. 77-79, rozdz. II.

⁴⁵ *Opinia Komitetu Regionów. Zielona księga „migracja i mobilność”*, Dz.U. UE C 120/07, 28 V 2009, s. C120/34 PL. Zob. V. Todorovska-Sokolovska, *Integracja i edukacja dzieci imigrantów w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, Warszawa 2010.

⁴⁶ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej...*, Tytuł II, Tytuł XII, art. 8-10.

⁴⁷ *Tamże*, Tytuł II, art. 8.

⁴⁸ *Tamże*, Tytuł XII, art. 165.2.

znaczenie tegoż obywatelstwa⁴⁹. Sprawy wychowania obywatelskiego przybrały w szkołach nowe formy i treści⁵⁰ dzięki współpracy szkoły z lokalną społecznością i samorządami oraz kształtowanie kompetencji obywatelskich (rozumienie i przestrzeganie społecznych zasad, ruchów społecznych i politycznych, procesu integracji europejskiej w ujęciu współczesnym i historycznym, krytyczne myślenie i wyrażanie opinii, argumentowanie swojego stanowiska, umiejętność podejmowania decyzji w drodze głosowania, włączenie rodziców i uczniów w demokratyczne procesy szkolnego zarządzania). Do szkolnych programów nauczania włączono międzyprzedmiotowe działania na rzecz demokracji, aktywnego obywatelstwa, kreatywności i przedsiębiorczości⁵¹.

PODSUMOWANIE

Traktat lizboński, jak wynika z jego całościowej analizy, wskazywał obszary zmiany edukacyjnej zarówno bezpośrednio (w Tytule XII TFUE), jak również pośrednio, kreując potrzeby edukacyjne i tworząc przestrzeń do międzysektorowego działania. Obok oczywistych elementów edukacyjnych (takich jak nauczanie języków obcych czy wspieranie mobilności uczniów i nauczycieli oraz rozwój szkolnictwa zawodowego) pojawiły się w nim wskazania będące wynikiem zapisów pozaedukacyjnych. Tę szeroką platformę zmian tworzyły m.in.: artykuły podkreślające wartość kulturowego, religijnego i humanistycznego dziedzictwa Europy⁵²; oparcie rozwoju społeczeństw na pluralizmie, niedyskryminacji, tolerancji, sprawiedliwości⁵³ i solidarności; popieranie postępu gospodarczego i społecznego, umacnianie spójności i ochrony środowiska naturalnego⁵⁴; ustanowienie wspólnego obywatelstwa dla obywateli krajów UE⁵⁵ i delegowanie podejmowania decyzji jak najbliższej obywatela; wspieranie wysokiego poziomu zatrudnienia, zwalczanie wyłączenia społecznego, dbanie o wysoki poziom kształcenia i szkolenia; wsparcie krajowych polityk zatrudnienia oraz europejskiej strategii wspierania wykwalifikowanej siły roboczej; rozwijanie polityki migracyjnej⁵⁶. Wyznaczały one bezpośrednio kierunek i zakres zmian politycznych, społecznych i gospodarczych państw członkowskich, stawiając tym samym nowe wyzwania przed instytucjami edukacyjnymi, których zadaniem było kształcić i wychowywać swoich uczniów w taki sposób, by umieli oni odnaleźć się w nowej, potraktatowej rzeczywistości.

⁴⁹ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana)*, Dz.U. UE C 326/47, 26 X 2012, cz. 2, art. 20.

⁵⁰ *Edukacja obywatelska we współczesnej szkole*, red. S. Kilian, Kraków 2010.

⁵¹ European Commission, *Citizenship education in Europe*, Eurydice, Brussels 2012.

⁵² *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej...*, Tytuł XIII, art. 167.

⁵³ *Tamże*, cz. II, art. 18-19.

⁵⁴ *Tamże*, Tytuł XX, art. 191.

⁵⁵ *Tamże*, cz. II, art. 20.

⁵⁶ J. Barcz, *Przewodnik po Traktacie z Lizbony...*, s. 373.

Można więc stwierdzić, że traktat lizboński, mimo że nie wprowadzał nowatorskich zmian w polityce edukacyjnej UE (poza zwróceniem uwagi na społeczną i edukacyjną wartość sportu), przez szeroko pojęte zmiany gospodarcze, polityczne i społeczne wywarł znaczący wpływ na funkcjonowanie systemów oświatowych krajów członkowskich, nadając kierunek przemianom edukacyjnym na poziomie legislacyjnym i wykonawczym. Tworzył nowe potrzeby edukacyjne, modyfikował codzienne działania instytucji edukacyjnych, implikując konieczność budowania gotowości uczniów i dorosłych nie tylko do realizacji zapisów traktatowych i wynikających z niego krajowych i europejskich aktów prawnych, lecz także (a może przede wszystkim) do rozumienia i akceptacji nowej sytuacji społeczno-kulturowej, do kształtowania otwartych i tolerancyjnych postaw oraz do aktywnego działania. Bez tej gotowości i obywatelskiej aktywności nawet najlepsze zapisy prawne pozostałyby jedynie zbiorem liter na papierze.

BIBLIOGRAFIA

- Barcz J., *Przewodnik po Traktacie z Lizbony. Traktaty stanowiące Unię Europejską. Stan obecny oraz teksty skonsolidowane w brzmieniu Traktatu z Lizbony*, Warszawa 2008.
- Chłoń-Domińczak A. [i in.], *Polska rama kwalifikacji. Wiedza, umiejętności, kompetencje społeczne*, Warszawa 2017.
- Council conclusions of 12 May 2009 on strategic framework for European cooperation in education and training ("ET 2020") OJ C119/02, [online] [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52009XG0528\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:52009XG0528(01)).
- Decyzja nr 1720/2006WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dn. 15.11.2006 r., ustanawiająca program działań w zakresie uczenia się przez całe życie, Dz.U. UE L 327/45, 24 XI 2006.
- Decyzja nr 1982/2006/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. dotycząca powołania siódmego programu ramowego Wspólnoty Europejskiej w zakresie badań, rozwoju technologicznego i demonstracji (2007-2013), Dz.U. UE L 412/1, 30 XII 2006, [online] http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/fp7/90547/fp7ec_pl.pdf.
- Edukacja obywatelska we współczesnej szkole*, red. S. Kilian, Kraków 2010.
- Edukacja w ramach Strategii Lizbońskiej. Wybór dokumentów*, red. D. Bis, I. Szewczak, Lublin 2007.
- European Commission, *Citizenship education in Europe*, Eurydice, Brussels 2012.
- European Commission, *Erasmus+ Programme Guide, Version 1(2018)25/10/2017*, Brussels 2001.
- European Commission, *Modernisation of Higher Education in Europe: Funding at the Social Dimension*, Euridice, Brussels 2011.
- ICT@EUROPE.edu, *Information and Communication Technology in European Education System*, Eurydice, Brussels 2001.
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz.U. UE C 202/389, 7 VI 2016.
- Komisja dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, *Promowanie różnorodności językowej. Plan działań 2004-2006*, Bruksela, 24 VII 2003, COM(2003) 449 wersja ostateczna.

- Komisja do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, *Rozwijanie europejskiego wymiaru sportu*, Bruksela, 18 I 2011, KOM(2011) 12 wersja ostateczna.
- Komisja Europejska, *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Bruksela, 3 III 2010, KOM(2010) 2020 wersja ostateczna.
- Komisja Europejska, *Języki obce w szkolnictwie średnim. Przegląd egzaminów krajowych w Europie 2014/2015*, raport Eurydice, Warszawa 2016.
- Komisja Europejska, *Kluczowe dane dotyczące nauczania języków obcych w szkołach w Europie*, Warszawa 2009.
- Komisja Europejska, *Kluczowe dane dotyczące nauczania języków obcych w szkołach w Europie – 2017*, raport Eurydice, Warszawa 2017.
- Komisja Europejska, *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, przeł. K. Pachniak, R. Piotrowski, Warszawa 1997.
- Komisja Europejska, *Nowe impulsy dla młodzieży europejskiej. Biała Księga Komisji Europejskiej*, Luksemburg 2002, aneks 1.
- Komisja Europejska, *Rozwijanie kompetencji kluczowych w szkołach w Europie. Wyzwania i szanse dla polityki edukacyjnej*, raport Eurydice, Warszawa 2013.
- Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Edukacji i Kultury, *Struktury systemów szkolnictwa wyższego w Europie 2006/07 – Proces Boloński. Kierunki rozwoju w poszczególnych krajach*, Warszawa 2008.
- Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Komunikacji Społecznej, Dział Informacji dla Obywateli, *Zrozumieć politykę Unii Europejskiej – kształcenie, szkolenie, młodzież i sport*, Bruksela 2014.
- Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Kultury, *Kompetencje kluczowe. Realizacja koncepcji na poziomie szkolnictwa obowiązkowego*, oprac. A. Smoczyńska, Warszawa 2005.
- Komisja Europejska, Europejskie Programy Edukacyjne, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji Socrates-Comenius, *Informator Socrates/Comenius*, Warszawa 1989.
- Komisja Wspólnot Europejskich, *Biała księga na temat sportu*, Bruksela, 11 VII 2007, KOM(2007) 391 wersja ostateczna.
- Konkluzje Rady w sprawie kompetencji językowych pozwalających zwiększyć mobilność. Posiedzenie Rady ds. Edukacji, Młodzieży i Kultury nr 3128*, Bruksela, 28-29 XI 2011.
- Konkluzje Rady w sprawie wielojęzyczności. Posiedzenie Rady ds. Edukacji, Młodzieży i Kultury nr 2868*, Bruksela, 22 V 2008.
- Krajowy Punkt Kontaktowy Programów Badawczych UE, PARP, *Programy Ramowe Unii Europejskiej w perspektywie finansowej 2014-2020. Broszura informacyjna dla polskich przedsiębiorstw z sektora MŚP*, Warszawa 2014.
- Kraśniewski A., *Proces Boloński. To już 10 lat*, Warszawa 2009.
- Krzan B., *Reformy ustrojowe Unii Europejskiej wprowadzone Traktatem z Lizbony*, [w:] *Prawo i gospodarka Polski po Traktacie Lizbońskim*, red. E. Kozerska, P. Malinowski, T. Scheffler, Opole 2011.
- Opinia Komitetu Regionów. Zielona księga „migracja i mobilność”*, Dz.U. UE C 120/07, 28 V 2009.

Tekst ujednolicony zawierający poprawki wniesione Jednolitym Aktem Europejskim i Traktatem o Unii Europejskiej, [w:] *Prawo Wspólnot Europejskich. Dokumenty i orzecznictwo*, wybór i red. W. Czapliński, R. Ostrihansky, A. Wyrozumska, Warszawa 1994.

Todorovska-Sokolovska V., *Integracja i edukacja dzieci imigrantów w krajach Unii Europejskiej – wnioski dla Polski*, Warszawa 2010.

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana), Dz.U. UE C 202/1, 7 VI 2016.

Wytyczne UE dotyczące aktywności fizycznej. Zalecane działania polityczne wspierające aktywność fizyczną wpływająca pozytywnie na zdrowie. Czwarty projekt skonsolidowany zatwierdzony przez Grupę Roboczą UE „Sport i Zdrowie” na zebraniu w dniu 25 września 2008, Bruksela, 10 X 2008.

Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady 2006/962/WE z dnia 18.12.2008 r w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz.U. UE L 394, 30 XII 2006.

Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dn. 18.06.2009, w sprawie ustanowienia europejskiego systemu transferu osiągnięć w kształceniu i szkoleniu zawodowym (ECVET). (Tekst mający znaczenie dla EOG), Dz.U. UE C 155/02, C 155/11, 8 VII 2009.

Dr Elżbieta MACH, doktor nauk społecznych w zakresie pedagogiki, europeistka, pracownik Instytutu Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego, wieloletni rzeczoznawca Ministerstwa Edukacji Narodowej w zakresie dopuszczania do użytku szkolnego podręczników i programów nauczania dla pierwszego etapu edukacyjnego, nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej, ekspert Fundacji Systemu Rozwoju Edukacji oraz The Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA) w zakresie europejskich programów edukacyjnych. Pozazawodowo – hodowca kotów rasy turecki van oraz miłośniczka gór i muzyki klasycznej. Obszary badawcze: edukacja europejska, polityka edukacyjna Unii Europejskiej, socjologia edukacji, edukacja i tożsamość, obywatelstwo europejskie, aktualne procesy społeczno-kulturowe widziane w perspektywie zmiany edukacyjnej.